

გვანცა კოვლატაძე

სამცხე – ადიგენის რაიონი (ახალციხისა და ტაო-კლარჯეთის ეპარქია)

ეთნოგრაფიული პროექტი «ჩემო სამშობლო მხარეო».
ექსპედიცია №2, 14-15 სექტემბერი, 2013 წ.
ხელმძღვანელი გრიგოლ რუხაძე.
ფინანსური მხარდამჭერი – საქართველოს საპატრიარქო

ადიგენის რაიონი სამხრეთ საქართველოს, ისტორიული სამცხეს შემადგენლობაში შედიოდა. ამ მხარის მმართველებად იყვნენ მთავრები – ხურციძეები, რომელთა სამთავრო ცენტრდაც ითვლებოდა ჩორჩანი. შუა სს-ში, იმდროინდელი მოსახლეობა გადააგვარა და თითქმის გააქროს ოსმალეთის იმპერიის რამდენიმესაუკუნოვანმა ბატონობამ. სამხრეთ საქართველოში ოსმალთა ბატონობის პერიოდში ადიგენის ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ მკვიდრი, მაგრამ გაკათოლიკებული და გამაჰმადიანებული ქართველები, რომლებიც იმ დროისთვის მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ, აგრეთვე, ჩამოსახლებული მაჰმადიანები.

II მსოფლიო ომის შემდეგ ადიგენის რაიონში დასავლეთ საქართველოს მაღალმთიანი რაიონებიდან ჩამოსახლებულ იქნენ ქართველები, რაც შეეხება სომეხ და სხვა ეროვნების მოქალაქეებს, ისინი რაიონის ტერიტორიაზე მიგრირებულნი არიან როგორც მეფის რუსეთის მმართველობის, ასევე საბჭოთა კავშირის არსებობის პერიოდში. ამჟამად რაიონში ცხოვრობენ როგორც მართლმადიდებელი ქრისტიანები, ისე კათოლიკე ქრისტიანები და მუსლიმანური რელიგიის მიმდევრები.

დაბა ადიგენი 1917 წლამდე შედიოდა ტფილისის გუბერნიის ახალციხის მაზრაში, **1917–1930** წლებში — ახალციხის მაზრაში, **1930** წლიდან კი ცალკე რაიონია. ადიგენს დაბის სტატუსი მიენიჭა **1961** წელს. ადიგენის მუნიციპალიტეტი მდიდარია სხვადასხვა ისტორიული და კულტურული ღირსშესანიშნაობებით. მის ტერიტორიაზე **88** ისტორიული ძეგლია აღრიცხული. განსაკუთრებით აღსანიშნავია: ზარზმის, იჯარეთისა და ჭულეს მონასტრები, ოქროსციხე, ზანავის ციხე, ოძრხე; ბუნების ძეგლთაგან – გოდერძის გაქვავებული ტყე და ბენარის ფაუნა.

სოფელ **ზარზმაში**, ქვაბლიანის ხეობაში, შემორჩენილია გუმბათოვანი ეკლესია, სამრეკლო და რამდენიმე ერთნავიანი სამლოცველო. გადმოცემით, იქ იყო მდინარეზე ჩასასვლელი გვირაბი, რომელიც დღეს ლოდებითაა ამოვსებული. მონასტერი დაუარსებია ფეოდალური ხანის ცნობილ სასულიერო მოღვაწეს სერაპიონ ზარზმელს, წარმოშობით კლარჯს, რომლის ცხოვრებაც აღწერილია ბასილი ზარზმელის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში. აღმშენებლობაში სერაპიონს დახმარებია ადგილობრივი მთავარი გიორგი ჩორჩანელი. მას მონასტრისთვის სოფლები და მამულები შეუწირავს. მანამდე უდაბურ ადგილას ქართული კულტურის ახალი კერა გაჩნდა. უძველესი ეკლესია, რომელსაც დღემდე არ მოუღწევია, ხუროთმოძღვარ გარბანელს აუშენებია. ზარზმის ახლანდელი ტაძარი აგებულია **XIV** ს. დასაწყისში სამცხის მთავრის, ბექა მანდატურთუხუცესის დროს. უძველესი ისტორიული ნაშთია ერთ-ერთი სამლოცველოს შესასვლელის თაღში ჩასმული ადრინდელი შენობიდან გადმოტანილი **X** ს. წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს ქართველი მეფის დავით III დიდი კურაპალატის გალაშქრების

ამბავს ფეოდალ ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ, რომელიც ბიზანტიის იმპერატორს აუჯანყდა.

ზარზმის ტაძარი ეპოქის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. კედლის მხატვრობაში ტრადიციულ სიუჟეტებთან ერთად შემონახულია სამცხის მფლობელ ჯაყელთა, აგრეთვე, XVI ს. ისტორიულ პირთა (იმერეთის მეფის ბაგრატ III-ის, სერაპიონ ხურციძისა და სხვ.) პორტრეტები. ზარზმის მონასტრის სამრევლო ერთ-ერთი უდიდესია საქართველოში და ამ ტიპის ქართულ ნაგებობათა საუკეთესო ნიმუშია.

ოქროსციხე ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლია სოფელ ბოლაჯურში. აგებულია XIII ს-ის დასასრულს ან XIV ს-ის დასაწყისში. იგი სამცხის ათაბაგ ჯაყელთა კუთვნილებას წარმოადგენდა. სლესის, წროხის, ოძრხის, ერემჭალის, აწყურის, ასპინძის, ხერთვისისა და სხვა ციხეებთან ერთად ჰკრავდა უმთავრესი გზებისა და ცენტრების ირგვლივ გარკვეული სისტემით განლაგებულ სიმაგრეთა ჯაჭვს. ოქროსციხე განსაკუთრებით დიდ როლს თამაშობდა XV-XVI სს-ში ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. XVI ს-ის მიწურულიდან მას, ისევე როგორც მთელ მესხეთს, თურქები დაეპატრონნენ. იგი საქართველოს 1828 წელს, რუსთაგან თურქების დამარცხების შემდეგ, დაუბრუნდა.

ადიგენის ტრადიციული სახალხო ზეიმებიდან აღსანიშნავია: „ბერობანა“, იმართება XVII ს-ის დასაწყისიდან ძველ მესხურ სოფლებში არალსა და უდეში. იგი იმართება ადრე გაზაფხულზე, დიდმარხვის დაწყებამდე ერთი კვირით ადრე და მთელი კვირის განმავლობაში გრძელდება. ტარდება შეჯიბრებები ჭიდაობაში, მკლავჭიდში, ცეკვებში და სხვ. უშუალოდ კვირა დღეს იმართება განსაკუთრებული სარიტუალო ღონისძიება „ბერობანა“, რომელშიც 90-100 კაცი მონაწილეობს. „ბერობანაში“ ასახულია მონღოლების მიერ დაპყრობილ საქართველოში არსებული მდგომარეობა.

„ანთიმოზობა“ იმართება ყოველი წლის 26 ივნისს სოფ. უდეში, ამ სოფლის მკვიდრის, ცნობილი საეკლესიო და საერო მოღვაწის წმ. ანთიმოზ ივერიელის ხსოვნის პატივსაცემად. ზეიმს სათავე დაედო 2005 წელს რუმინეთის საელჩოს ინიციატივით.

„შუამთობა“ ძველი ქართული ტრადიციული დღესასწაულია, რომელიც იმართება ყოველი წლის ივლისის თვის ბოლო შაბათ-კვირას, ე.წ. ფერსათის მთაზე საზაფხულო იალაღებზე მყოფი მოსახლეობის მონაწილეობით. „შუამთობისას“ იმართება შეჯიბრებები დოღში და სპორტის სხვადასხვა სახეობაში, სრულდება ცეკვები, სიმღერები და სხვა სახის გასართობი ღონისძიებები. ანალოგიური სახის დღესასწაული იმართება უდისა და არალის მთებშიც, გოდერძის უღელტეხილთან მიმდებარე საზაფხულო იალაღებზე მყოფი მოსახლეობის მიერ, ყოველი წლის აგვისტოს თვის პირველ შაბათს. აღნიშნულ დღესასწაულში მონაწილეობას იღებენ როგორც ადიგენის, ასევე მეზობელი რაიონების (ხულო, შუახევი) მოსახლეობაც.

სახალხო დღესასწაული **„ზარზმობა“** იმართება ყოველი წლის 11 ნოემბერს ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის, წმ. სერაპიონ ზარზმელის ხსენების დღეს. დილით ზარზმის მონასტერში წირვის შემდეგ ზეიმის მონაწილეები (რაონის მოსახლეობა, მოწვეული სტუმრები) მონასტრის სიახლოვეს სპეციალურად მოწყობილ თეატრონის სცენაზე წარმოადგენენ მხატვრულ თვითშემოქმედებას, ასევე ეწყობა გამოფენები, როგორც სოფლის მეურნეობის პროდუქტების, ასევე ტრადიციული მესხური რენვის ნიმუშებისა.

მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე არსებულ **6 სკოლამდელი** აღზრდის დაწესებულებაში (დ. ადიგენის, უდეს №1 და №2, არალის, ბოლაჯურისა და დ. აბასთუმნის) **42** თანამშრომელი და **170** აღსაზრდელია, რომლებიც მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტიდან ფინანსდება. სულ რაიონში არის **25 სკოლა**.

ადიგენის რ-ში მდებარეობს ცნობილი სამეცნიერო ცენტრი **აბასთუმანი. 1930-31 წწ.** მთიანი რაიონების ატმოსფერული რეჟიმის შესასწავლად სამთო ასტრონომიული ობსერვატორიის შექმნასთან დაკავშირებით, საქართველოში ჩამოვიდა საგანგებო ექსპედიცია რუსი ასტრონომების შემადგენლობით. გამოკვლევები ჩატარდა ცივგომბორზე, შუამთაში, ბაკურიანში, ცემში, ნალვერსა და აბასთუმნის მიდამოებში. აღნიშნული ექსპედიციის მუშაობის შედეგად კვლავ დადასტურდა, რომ აბასთუმანში მართლაც უნიკალური პირობებია ასტრონომიული კვლევებისათვის. **1932 წელს** დაარსდა აბასთუმნის ასტროფიზიკური ობსერვატორია, რომელიც საბოლოოდ **1937 წელს**, მთაყანობილზე, **1700 მეტრის** სიმაღლეზე, იქნა გატანილი.

ემსაქციის დღიურები

14 სექტემბერს ექსპედიცია „ჩემო სამშობლო მხარეო“ ახალციხისა და ტაო-კლარჯეთის ეპარქიისაკენ გაემართა. უწინარესად ადიგენის რაიონის სოფლების მონახულება გვექონდა გადამწყვეტილი, განსაკუთრებით ე.წ. შერეული სოფლებისა, რომლებშიც ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველები ერთად ცხოვრობენ. ახალციხეში ჩასულეხს ახალციხის უნივერსიტეტის პროფესორი ქ-ნი თინა იველაშვილი შემოგვიერთდა. დროის ეკონომიურად გამოყენების მიზნით, პირველად სოფელ **ვალეს** ვესტუმრეთ, რომელსაც ახალციხეს მხოლოდ **8** კმ აშორებს. სოფელ ვალეში მშვენიერი ძველი ბაზილიკა დგას ღმრთისმშობლის შობის სახელობისა. თავდაპირველად იგი გუმბათოვანი ტაძარი ყოფილა, მე-**10** საუკუნეში აგებული. ველურ დამპყრობელთა შემოსევის შედეგად დანგრეული ტაძარი მე-**14** საუკუნეში აღუდგენიათ, ოღონდ უკვე ბაზილიკის სახით. საბედნიეროდ, იგი ისეა აღდგენილი, რომ, რაც ნგრევას გადაურჩა, პირვანდელი სახითაა შენარჩუნებული. გათლილ მასიურ ქვებზე ამოკვეთილი ჩუქურთმები და გამოსახულებები, მიუხედავად იმისა, რომ დროთა განმავლობაში მკაფიობა დაუკარგავთ, ჩუქურთმის მჭრელ ოსტატთა მაღალ ხელოვნებაზე მაინც ნათლად მეტყველებენ.

პირველი ვალელი, რომელსაც გამოველაპარაკეთ, **7** წლის მესამე კლასელი მარიამი გამოდგა. მან სიამოვნებით გვაცნობა, რომ ოთხი ძმა და ერთი დაჰყავს და საახალწლოდ კიდევ ერთ დედამამიშვილს ელოდება. როცა გვარიც ვკითხეთ, გოგონამ ერთგვარი სიამაყით გვიპასუხა, რომ იგი კოპაძეა, რობინზონ კოპაძის შვილიშვილი.

ბ-ნი რობინზონის გაცნობამ და მასთან გასაუბრებამ დაგვარწმუნა, რომ მარიამის სიამაყეს საფუძველი ნამდვილად ჰქონდა. იგი იმ ქართველთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელთაც შეგნებული აქვთ პიროვნული პასუხისმგებლობა როგორც ჩვენი დიდებული წინაპრების წინაშე, რომელთა განსაცვიფრებელმა სიმამაცემ და თავდადებას სამშობლო და სარწმუნოება შეგვინარჩუნა, ისე მომავალ თაობათა წინაშეც, რომელთაც ეს ფასდაუდებელი საუნჯენი ჩვენ უნდა შევუნარჩუნოთ.

სამშობლოსა და სარწმუნოების სამსახურში ჩამდგარი კაცისთვის დიდი და პატარა საქმე არ არსებობს. ტაძარიცა და მისი შემოგარენიც იმ სიყვარულზე და მზრუნველობაზე მეტყველებს, რომლითაც ბ-ნი რობინზონი მათ ემსახურება.

ვალეს ღმრთისმშობლის შობის სახელობის ტაძარში, რომელიც მანამდე სანყობად გამოიყენებოდა, უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ღვანლთა და ლოცვა-კურთხევით, წირვა-ლოცვა **90**-იანი წლების დასაწყისში განახლდა. სწორედ ამ პერიოდში ეწვია სოფელს თავად კათოლიკოს-პატრიარქიც. ამ სტუმრობის ამსახველი ფოტო ბ-ნ

რობინზონს ერთ-ერთ-ერთ ოჯახში უნახავს, გაუდიდება, ჩარჩოში ჩაუსვამს და ფაქიზად ინახავს, როგორც ვალელთა ცხოვრებაში ღირსსახსოვარი მოვლენის დამმონებელს. დღეს ტაძარში მცხეთის სემინარიის კურსდამთავრებული, ამ სოფლის მკვიდრი მამა სტეფანე (ერისკაცობაში დურმიშხანი) ნადირაძე მსახურობს.

ბ-ნი რობინზონისაგან შევიტყვეთ, რომ დღეისთვის სოფელ ვალეში 800-მდე ოჯახი ცხოვრობს, რომელთა თითქმის აბსოლუტური უმრავლესობა ქართული და ძირითადად ადგილობრივი წარმოშობისაა, მესხური: გიორგაძეები, ასპანიძეები, დემეტრაძეები, ნადირაძეები, ბებნაძეები, დარბაიძეები, დიასამიძეები... მათგან დაახლოებით 260-მდე მართლმადიდებელი ეკლესიის მრევლია, დანარჩენი – კათოლიციზმის მიმდევარნი, რომელთაც თავიანთი ტაძარიც აქვთ. სოფელს ორი საშუალო სკოლა აქვს: პირველი და მეორე. ადრე დიდი კეთილმოწყობილი საავადმყოფოც ჰქონდათ, რომელშიც სამშობიაროც შედიოდა, და ვალეს გარდა, კიდევ 6-7 სოფელს ემსახურებოდა. წინა ხელისუფლებამ იგი გააუქმა და ახალციხეში გადაიტანა(!). ახლა ძველი საავადმყოფოს ორსართულიანი კორპუსი მხოლოდ ოჯახის ექიმსა და სასწრაფო დახმარების სამსახურს აქვს დათმობილი.

ბ-ნმა რობინზონმა საუბარში ახალი ხელისუფლების მიმართ მადლიერება გამოხატა იმ უპროცენტო და დაბალპროცენტიანი სესხების გაცემის გამო, რომლის წყალობითაც ვალელებმა მრავალი ჰექტარი მიწის დახვნა, შხამ-ქიმიკატებისა და სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარის შეძენა შეძლეს.

ადიგენის რაიონში პირველად სოფელ არალს ვესტუმრეთ, სადაც მასპინძლობა ნოდარ თათეშვილის ოჯახმა გაგვიწია. არალში 835 კომლი ცხოვრობს. არც თუ ისე დიდი ხნის წინ მათი უმრავლესობა კათოლიკური სარწმუნოების აღმსარებელი იყო. ამ ბოლო წლებში იმ მიზეზებში, რომელთაც მათი უახლესი წინაპრების კათოლიკობაზე გადასვლა გამოიწვიეს, ბევრი გაერკვა, განსაკუთრებით ახალგაზრდობა, და მართლმადიდებლურ ქრისტიანობას დაუბრუნდა. დღეს სოფელში კათოლიკური ტაძარიც დგას და მართლმადიდებლურიც. წმ. ნინოს სახელობის ბაზილიკაში თავდაპირველ სარწმუნოებაზე დაბრუნებული არლელები მართლმადიდებლურ წირვა-ლოცვას ისმენენ. ალბათ, საერთოდ არლის კათოლიკეთა განწყობილებას გამოხატავს დაწყებითი კლასის მასწავლებლის, კათოლიკე ქ-ნი ინგა ვარდიძის სიტყვები. სახელდობრ, მან გვითხრა, რომ მართალია, უფროსი შვილი კათოლიკედ მონათლა, მაგრამ უმცროს შვილთან დაკავშირებით, ჯერ ვერ გადაუწყვეტია, კათოლიკედ მონათლოს თუ მართლმადიდებლად. ნიშანდობლივია, რომ თვითონ ჩვენი მასპინძლის ოჯახშიც დაახლოებით იგივე მდგომარეობა იყო შექმნილი; ძველი თაობა კათოლიკე იყო, ხოლო ახალი – მართლმადიდებელი.

როგორც ჩანს, სკოლის შენობა არლელ მოსწავლეებს ვერ იტევს და 156 მოწაფე ორ ცვლაში სწავლობს, სოფლის კულტურის შენობაში ბიბლიოთეკაცაა განთავსებული, რომელშიც საბავშვო ბიბლიოთეკა ცალკე არსებობს. არალს აქვს კარგად გარემონტებული, კეთილმოწყობილი საბავშვო ბაღი, ამბულატორია, რომლის პერსონალიც მხოლოდ ერთი ექთნით შემოიფარგლება; რაც შეეხება ექიმს, რამდენადაც იგი სხვა სოფლებსაც ემსახურება, არალში კვირაში ერთხელაც ვერ ახერხებს ჩასვლას.

შემდეგი სოფელი, რომელსაც ვესტუმრეთ, კახარეთი იყო. სოფლის ცენტრში, სკოლის მახლობლად, მისი დირექტორი ქ-ნი ინგა ბოჭორიშვილი შემოგვხვდა. მისგან შევიტყვეთ, რომ სოფელში 69 კომლი ცხოვრობს, მათგან ადგილობრივი მესხებისა 7-8 კომლია, დანარჩენი გადმოსახლებული იმერლები და აჭარლები არიან. კახარეთის საბაზო ცხრანლიან სკოლაში 89 ბავშვი სწავლობს. სკოლის შენობა ცუდ შთაბეჭდილებას არ ტოვებს, მაგრამ ერთი ნაკლი მაინც აქვს; იგი ამ მხარის მკაცრი კლიმატური პირობებისათვის შეუფერებელი ხის მასალითაა

აგებული და ამიტომ მოსწავლეებიცა და მასწავლებლებიც ზამთარში სიცხეს უჩივიან.

არცთუ ისე დიდი ხნის წინ კახარეთს თავისი ბიბლიოთეკა ჰქონდა, რომელიც, გაურკვეველი მიზეზების გამო, ჩვენს ქვეყანაში ამ ბოლო წლებში ბიბლიოთეკათა წინააღმდეგ საყოველთაო გალაშქრებას შეეწირა. საბედნიეროდ, ამ შემთხვევაში, ალბათ, გონიერი ადამიანების წყალობით, წიგნები არც ღია ცის ქვეშ დაუყრიათ და არც მათთვის სრულიად შეუფერებელ შენობაში შეუზიდავთ – სოფლის ბიბლიოთეკის წიგნადმა ფონდმა სკოლის შენობაში დაიდო ბინა.

კახარეთელ ქრისტიანებს საკუთარი ტაძარი არ აქვთ. რაც შეეხება აქაურ მაჰმადიან ქართველებს, ისინი სოფელ ლორქეში დადიან სალოცავად. სოფელს არც საკუთარი სამედიცინო დაწესებულება აქვს, ამიტომ ცდილობენ ავად არ გახდნენ, ხოლო თუ მაინც გახდებიან, დახმარებისთვის მეზობელი სოფლის, ლელოვანის, სამედიცინო პუნქტს აკითხავენ. მართალია, კახარეთელი პატარები საბავშვო ბაღში სიარულის საშუალებას მოკლებულნი არიან, მაგრამ ადგილობრივების თქმით, საბავშვო ბაღის არქონაზე მეტად, მათ უგზობა აწუხებთ. შეიძლებოდა ამ ბოლო პრობლემათაგან ერთ-ერთი მაინც თავად სოფელს მეოგვარებინა, რომ ერთი გარემოება არა: თავაუღებელი შრომისაგან მოწეული მოსავლით სარგებლობას ვერ ნახულობენ, რადგან არ იციან, სად წაიღონ. ამიტომ ხშირად ხილ-ბოსტნეულის ჭარბ მოსავალს, მაგალითად კომბოსტოს, მათთვის არა თუ მოგება მოაქვს, არამედ ხშირად ზედმეტ საზრუნავს უჩენს, რადგან იმ მიზეზით, რომ გადაყრა აკრძალულია და ამისთვის ჯარიმაა დაწესებული, აუცილებლად უნდა გაანადგურონ(!). ზემოთქმულიდან გამომდინარე, იძულებულნი არიან, თუკი ვინმე ჩამბარებული გამოჩნდება, ერთი კილო ვაშლი ხუთ თეთრად ჩააბარონ(!). მიხედვად მოუგვარებელ პრობლემათა სიმრავლისა, სოფლის მოსახლეობამ, ყოველ შემთხვევაში იმ ნაწილმა მაინც, რომელსაც ჩვენ შევხვდით, ახალი ხელისუფლების მიმართ მადლიერება გამოხატა დარიგებული 600 ლარიანი ვაუჩერების გამო, რადგან ამ მატერიალურმა დახმარებამ საგაზაფხულო სამუშაოთა ჩატარება მნიშვნელოვნად შეუმსუბუქა.

მთავრობის მხრიდან გამოჩენილმა ყურადღებამ გავლენა არა მხოლოდ კახარეთელების მატერიალურ მდგომარეობაზე, არამედ სულიერ განწყობილებაზეც მოახდინა. როგორც მივხვდით, მათ უკეთესი მომავლის იმედი გაუჩნდათ. ეს განსაკუთრებით კარგად იგრძნობოდა ქ-ნი ინგას საუბარში. მისმა ხალისმა და მხნეობამ ჩვენზე მეტად სასიამოვნო შთაბეჭდილება დატოვა.

საყოფაცხოვრებო პირობების თვალსაზრისით, მცირეოდენი სხვაობით, დაახლოებით იგივე პრობლემები დაგვხვდა **ლელოვანში, იმერთუბანსა და იჯარეთში**. ლელოვანის სკოლაში, რომელშიც ასი კომლი ცხოვრობს, ორასზე მეტი ბავშვი სწავლობს; მოსწავლეთა სიმრავლე იმითაა გამოწვეული, რომ აქ აგრძელებენ სწავლას მეზობელი იჯარეთელი ბავშვები, რადგან იჯარეთის 60 კომლიან სოფელს მხოლოდ ოთხწლიანი სასწავლებელი აქვს. იჯარეთში მე-14 საუკუნეში, შეიძლება უფრო ადრეც აგებული ტაძარი დგას. აქაურებმა იგი შეაკეთეს, გადახურეს და ახლა მასში წირვა-ლოცვას მამა დიმიტრი (კაპანაძე), ჭულეს მონასტრის წინამძღვარი, ატარებს. იგივე მოძღვარი წირავს მეზობელ იმერთუბანშიც. რაც შეეხება აჭარელ მაჰმადიანებს, ისინი კახარეთელ მუსლიმანთა მსგავსად სალოცავად ლორქეში დადიან.

ღღის ბოლოს არა მხოლოდ მესხეთში, არამედ საერთოდ საქართველოში, ერთ-ერთ უდიდეს სოფელ **უდეში** ჩავედით, სადაც ჩვენთვის მასპინძლობა მამა ტიმოტეს (ჩილაშვილი) უნდა გაენია. რომ არა ერთი უდელი ახალგაზრდა ქალბატონის მართლაც დასამახსოვრებელი თავაზიანობა (სამწუხაროდ, სახელი და გვარი არ ვკითხეთ, მან მანქანით მამა ტიმოტეს სახლამდე მიგვაცილა), უდეს ქუჩებსა და შუკებში მასპინძლის სახლის მისაგნებად ხეტიალი დიდხანს მოგვინევდა.

მამა ტიმოთეს მეუღლემ, ქ-ნმა ლალიმ გულთბილად მიგვიღო; მალე მსახურებიდან მამა ტიმოთეც დაბრუნდა განსაკუთრებით ხალისიანი გუნება-განწყობილებით. ამის მიზეზი, როგორც გვითხრა, იმ დღეს კიდევ ერთი გაკათოლიკებული მესხის მამა-პაპათა სარწმუნოებაზე დაბრუნება გახდა. მისი თქმით, უდემი, რომელიც სულ რამდენიმე წლის წინ სრულიად კათოლიკური იყო, დღეს ახალგაზრდობის 95% მართლმადიდებელია, კვირა ისე არ გავა, რომ მართლმადიდებლურად ერთი კათოლიკე მაინც არ მოინათლოს. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ თავად მამა ტიმოთეს დამსახურება ამ საქმეში მთელმა მესხეთმა იცის.

ექსპედიციის წევრები ღამის გასათევად ახლო მეზობლებთან გადაგვანანილეს. მე და რუსუდან ჭანტურია ქ-ნ იამზე ბალახაშვილის ოჯახში მოვხვდით. ქ-ნი იამზეს კარ-მიდამომ კიდევ ერთხელ დამარწმუნა, რომ ამ კუთხის დიასახლისები არა მხოლოდ სახლ-კარის სისუფთავეზე ზრუნავენ, არამედ სილამაზეზეც. გზას ჭიშკრიდან სახლამდე ფერადოვანი ყვავილების მაღალი ბუჩქები მიუყვებოდა. რუსუდანი, რომელიც თვითონაც დიდი მოყვარულია ყვავილებისა, დაინტერესდა, როგორ ახერხებდა დიასახლისი მკაცრი ზამთრის პირობებში მათ გადარჩენას და გაარკვია, რომ შემოდგომის ბოლოს, რომ არ გაყინულიყო, ბოლქვებს მიწიდან იღებდა და კარტოფილის მსგავსად ინახავდა, რათა გაზაფხულზე ისევ დაეთესა. ისევე, როგორც არლელი მასპინძლის ეზოში, აქაც ხშირი, ფართო ფოთლებიდან მზერას იტაცებდნენ სხვადასხვა ფერისა და მოყვანილობის დეკორატიული კვანძები. ამავე შთაბეჭდილებით დაბრუნდნენ ჩვენი ექსპედიციის სხვა წევრებიც ქალბატონების ელზა გიგოლაშვილისა და თამარ მაისურაძის ოჯახებიდან.

კვირა დილით, ჩვენი ექსპედიციის გამოცდილი „პილოტის“, თეიმურაზ დვალის მანქანით მამა ტიმოთეს სოფელ **ბოლაჯურში** გავყევით, სადაც იგი წმ. გიორგის ტაძრის წინამძღვრად მსახურობს. ტაძარი, რომელიც 1996 წელს საკუთარი სახსრებით აქაურ მკვიდრს, გოჩა ქიმაძეს აუშენებია, პატარა, მაგრამ კოხტა ბაზილიკას წარმოადგენს. მთავარი მაინც ისაა, რომ ამ სოფლის მკვიდრთ საშუალება აქვთ თავი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მრევლად იგრძნონ და მისი წეს-კანონებით იცხოვრონ.

ბოლაჯურში მამა ტიმოთეს დავემშვიდობეთ და სოფელ **ჭელასაკენ** გავემართეთ, რომელმაც ამ ცოტა ხნის წინ იქ დატრიალებული ამბებით მთელი საქართველოს ყურადღება მიიქცია.

გზად, რა თქმა უნდა, ვერ შევძელით გულგრილად აგვეარა გვერდი **ზარზმის** დიდებული ტაძრისათვის და მის მოსალოცად შევჩერდით. პირველ ეკლესიას, რომელიც სოფელ ზარზმაში ცნობილ სასულიერო მოღვაწეს, სერაპიონ ზარზმელს ადგილობრივი მთავრის, გიორგი ჩორჩანელის დახმარებით აუშენებია, ჩვენამდე არ მოუღწევია. მის ადგილას, მე-14 საუკუნის დასაწყისში ახალი, გუმბათოვანი ტაძარი აუგიათ, რომელიც ღმრთის წყალობითა და წინაპართა თავდადებით, მომდევნო საუკუნეების სიავეს გადარჩენილი, ქვაბლიანის ულამაზეს ხეობას გვირგვინად ადგას.

წინა საუკუნის 90-იანი წლებიდან აქ სამონასტრო ცხოვრება აღდგა და ტაძარმაც და მისმა შემოგარენმაც იერ-სახე სასიკეთოდ იცვალა. მოვიღილსა და სუფთა ტაძარს, ქვებით მოკირწყლული ბილიკებით, დეკორატიული მცენარეებით დამშვენებული ეზოს, კოხტად ამოშენებულ წყაროს მონასტრის ძმობის მზრუნველი ხელი ატყვია. კარგია ისიც, რომ ახალი სამონასტრო ნაგებობანი საშენი მასალითა თუ არქიტექტურული თვალსაზრისით კონტექსტიდან ამოვარდნილის შთაბეჭდილებას არ ტოვებს და მთავარ ტაძართან ერთად მწყობრ სამონასტრო კომპლექსს ქმნის.

სოფელ ჭელას მიახლოებულებს თვალში გვეცა მეჩეთი – რამდენიმე სართულიანი ოთხკუთხედი შენობა, ბრტყელი გადახურვით და პირდაპირ

სახურავზე დადგმული დაბალი გუმბათით. სწორედ ამ მეჩეთთან დადგეს უკანონო გზით შემოტანილი მინარეთი – მალალი, წვეტიანი რკინის ნაგებობა, რამაც ადგილობრივი ქრისტიანების ისეთი მღვდვარება გამოიწვია, რომ იძულებულნი გახდნენ მალევე აეღოთ. ქელაში 45 ოჯახი ცხოვრობს, აქედან 15 ქრისტიანული, გასული საუკუნის 40-იან წლებში რაჭიდან გადმოსახლებულნი, დანარჩენი – აჭარლები, რომლებიც აქ წინა საუკუნის 80-იან წლებში ჩამოსახლეს.

სოფლის ცენტრში, ლითონის ფირფიტებით შეჭედული შენობის წინ, რომელიც, როგორც შემდეგ შევიტყვეთ, სოფელში რიტუალების სახლის დანიშნულებას ასრულებს, მრავალი ადამიანი ირეოდა. თვითონ შენობიდან (ეტყობოდა მუსიკალური ცენტრი ჰქონდათ ჩართული) გაუკრვეველი სიმღერების ხმები გამოდიოდა.

ამჯერად ჩვენი მოძღვარი და ექსპედიციის წევრი მამა თეიმურაზი (ბარაბაძე) ხალხთან შესახვედრად მანქანიდან არ გადმოსულა, რადგან წინა დღით გაგვაფრთხილეს, რომ ქრისტიანი მღვდელმსახურის გამოჩენას შეიძლება მაჰმადიანი ქართველების გაღიზიანება გამოეწვია.

შეკრებილებმა აგვიხსნეს, რომ რიტუალების სახლში ახალგაზრდების ქორწილს ზეიმობდნენ. ჭელელი ბავშვები მშობლიურ სოფელში ცხრანლიან სკოლას ამთავრებენ და მერე იძულებულნი ხდებიან სწავლა სხვაგან დაამთავრონ. ისევე როგორც კახარეთში, აქაც სასოფლო ბიბლიოთეკა ამ რამდენიმე წლის წინ მოშალეს და წიგნები სკოლას გადასცეს. სამედიცინო მომსახურების თვალსაზრისით, ქელა ერთი ექთნის იმედზეა. სოფელს არც საბავშვო ბაღი აქვს და არც გზა უვარგა, მაგრამ მაჰმადიანმა ქართველებმა მეჩეთისათვის სახლის შექმნა და გვერდით, მართალია, მცირე ხნით, მაგრამ უცხო ქვეყნიდან შემოტანილი მინარეთის აღმართვა მაინც შეძლეს, მცირე ხნით იმიტომ, რომ ჭელელი ქრისტიანები იმ მიწაზე, რომლის მკვიდრნიც საკუთარი სარწმუნოების დაცვისათვის მაჰმადიანებთან უთანასწორო ბრძოლებში ამოწყდნენ, მინარეთის აღმართვას ვერ შეურიგდნენ.

სამწუხაროდ, საუბარში უცხო ქვეყნის მიერ ნაქეზებულმა და მისი მხარდაჭერის იმედით გულმოცემულმა ქართველმა მაჰმადიანებმა თანამემამულე და თანასოფლელი ქრისტიანების მიმართ შეურიგებელი დამოკიდებულება გამოამჟღავნეს. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივი იყო ისიც, რომ ქორწილს არც ერთი ქრისტიანი მეზობელი არ ესწრებოდა, ამიტომ ჩვენ მათთან შეხვედრა ვერ შევძელით, რის შედეგადაც მხოლოდ ერთი მხარის მოსმენა მოგვიხდა, და კიდევ ერთი: ადგილობრივმა მაჰმადიანებმა საუბარში ერთგვარი ნიშნის მოგებითაც კი გვითხრეს, რომ მათი თანასოფლელი ქრისტიანები უკვე ექვსი წელია აშენებენ ტაძარს, მაგრამ მისი კედლები ჯერ მიწას ორი მეტრითაც კი ვერ ააცილეს. იქნებ ამ ფაქტს იმ შეძლებულმა ქართველებმა მიაქციონ ყურადღება, რომელთაც იმაზე ბევრად მეტი აქვთ, ვიდრე ეს კომფორტული ცხოვრებისათვის სჭირდებათ და ჭელას თხუთმეტიოდე ქრისტიანულ ოჯახს ჩვენი წინაპრების სისხლით მორწყულ მიწაზე, მათი სულების მოსახსენებლად, იმ რელიგიის სამლოცველოს აგებაში დაეხმარონ, რომლის დათმობასაც მათ სიკვდილი ამჯობინეს.

სოფელ **ჭეჭლისაკენ** მიმავალ გზაზე მარჯვენა მხარეს რამდენიმე მეტრის სიგრძის ცელოფნით შეფუთული, მოხსნილი მინარეთი დავინახეთ, რომელსაც მცველი ჰყავს მიჩენილი.

ჭეჭლაც შერეული სოფელია, ოღონდ აქ ქრისტიანი რაჭველები უმცირესობას არ წარმოადგენენ. 60 კომლიდან ნახევარი ქრისტიანია, ნახევარიც მაჰმადიანი ქართველი, აჭარელი. მაჰმადიან ქართველთა რელიგიური გააქტიურება ამ სოფელშიც ვიგრძენით და ბუნებრივად გაგვიჩნდა კითხვა: თუ აქამდე აგერ უკვე სამ ათეულ წელზე მეტია, გაცილებით ადრე ჩამოსახლებულ რაჭველებ–იმერლებსა და შედარებით გვიან გადმოსახლებულ აჭარლებს შორის კეთილმეზობლური, ძმური

ურთიერთობა სუფევდა, ახლა ვინ და რა საშუალებებით შეძლო მათი დაპირისპირება?

ისევე როგორც ამ მხარის სხვა სოფლებს, გზა, საბავშვო ბაღი და სამედიცინო მომსახურება ჭეჭლასაც აკლია. აქაური ბავშვები, ჭელელ ბავშვთა მსგავსად ცხრაკლასიანი სკოლის დამთავრების შემდეგ იძულებულნი ხდებიან, სწავლა სადმე სხვაგან გააგრძელონ. ამ მიზნით, ჭეჭლელები, ჩვეულებრივ, მეზობელი მოხის სკოლას აკითხავენ.

მოხე იყო ბოლო სოფელი, რომლის მონახულებაც ექსპედიციამ ადიგენის რაიონში შეძლო. სოფელს, რომელშიც 60 კომლიდან 25 ქრისტიანია, ტაძარი არ აქვს. მართალია, შემორჩენილია ძველი ეკლესიის ნანგრევები, მაგრამ მისი აღმდგენი ჯერ-ჯერობით არ ჩანს. მიუხედავად ამისა, მოხეში შაბათობით ზარზმიდან ამოდის მღვდელი პარაკლისის ჩასატარებლად. კარგი შთაბეჭდილება დატოვა მოხის საჯარო საშუალო სკოლამ, რომელიც, როგორც უკვე ზემოთ ვთქვით, ახლომახლო სოფლების ბავშვების სწავლა-აღზრდასაც ემსახურება. გარდა იმისა, რომ არც გზა უვარგათ, არც საბავშვო ბაღი აქვთ და არც აფთიაქი, მოხელები უწყლობასაც უჩივიან.

მზე დასავლეთისკენ უკვე საკმაოდ იყო გადახრილი, როცა ახალციხისკენ გამოვბრუნდით. რადგან აღარსად გვეჩქარებოდა, უკან დასაბრუნებელ გზაზე ქვაბლიანის ხეობის მართლაც უჩვეულო სილამაზე უკეთ შევიგრძენით. შერეული ტყეებით დაფარული მთების ერთმანეთში გარდამავალი მწვანე და ყვითელი ფერები, მოთიბული პატარ-პატარა მინდვრების სიყვითლედაკრული სიმწვანე, მინდვრებში ბორცვებად აღმართული კოხტა ზვინები – ყოველივე ეს მუქი ლურჯი ცის ქვეშ, მზის ოქროსფერ სხივებში გახვეული, ისეთ არამინიერ სილამაზეს ქმნიდა, კაცს რომ სამყაროს შემოქმედი ღმრთის წინაშე მუხლის მოყრისა და მისი სადიდებელი ღაღადისის სურვილს აღუძრავს. მზის სხივებით განზავებული ჰაერი კი ისე ლივლივებდა, გალაკტიონის სტრიქონები გამახსენა: „შენ მხოლოდ მარადი სიმაღლე გიშველის, როს შუქად მშობლიურ ცას შეეშენები“.

ვიფიქრე, მამულისა და სარწმუნოებისათვის თავდადებულ წინაპართა საქმენი მართლაც შუქად ჰქონდა შეშენებული ამ ცას და მესხეთის ტანჯულ მიწას მზის ნათელთან ერთად არამატერიალური ნათლითაც აბრწყინებდა.